

LEA JENSTERLE

Apokrifne tradicije in novozavezni kanon

KANON NOVE ZAVEZE

Še danes ni popolnoma jasno, na kakšen način se je izbrusil in oblikoval krščanski kanon – normativni spisek knjig, ki jih je potrebno šteti za avtoritativne – in kdaj povsem točno lahko govorimo o relativno trdno zasidrani normi. Predstavitev vseh vidikov, ki se pojavljajo v zvezi nastankom kanona, bi zahtevala celo knjigo ali celo več. Zato bomo v svojem pregledu na kratko orisali groba dejstva, s poudarkom na osrednjem vidiku, ki zaznamuje kanon Nove zaveze – zbirki štirih evangelijev.

EVANGELIJI: NASTANEK IN SPREJEM

Prve krščanske skupnosti so tradicijo o Jezusu predajale ustno. Dokler so živeli še apostoli, ki so bili neposredne priče dogodkom v zvezi z Jezusom, in tako glavne avtoritete, ki so skrbele za pristnost oznanila in učenja, zapisovanje niti ni bilo potrebno. Skozi leta, ko so se menjavale generacije in so apostoli začeli umirati, pa je potreba po zapisani besedi postajala vedno večja. Prvi je nastal Markov evangelij, ki ga lahko datiramo okoli šestdesetih let ali kmalu po letu 70.

Za njim sta čez približno deset ali dvajset let nastala Matejev in Lukov evangelij. Oba sta imela Markov tekst za osnovo, na kateri sta zgradila svoje besedilo. Okoli leta 90–100 je nastal Janezov evangelij.

Ko so nastali, so bili posamezni evangeliji res namenjeni predvsem določeni skupini ljudi, saj so bili napisani z zornega kota, ki je odseval konkretno situacijo in specifični teološki pogled, toda tega ne smemo jemati preveč ozko. Že dejstvo, da se je kmalu začela izmenjava in so se spisi razširili povsod, govori proti temu. Nekoč trdno zasidrano prepričanje, da so bili evangeliji namenjeni zgolj in samo neki določeni skupini, se danes podira. Avtor, ki je pisal evangelij, je imel pred seboj res določen krog ljudi, ki so bili njegovi prvi naslovljenci, toda s tem ni izključeval celotne Cerkve, prej nasprotno.

Ko so se pojavili štirje evangeliji, so kmalu postali glavni spisi krščanske vere in bili sprejeti bolj ali manj povsod. Prvi se na zapisan evangelij sklicuje Polikarp, ki omenja Markov evangelij. Okoli leta 150 Justin govori o Spominih apostolov, ki se berejo ob nedeljah pri krščanski liturgiji. Konec drugega stoletja pa zbirko štirih evangelijev goreče zagovarja Irenej. Okoli leta 180 trdi, da je tradicija štirih

evangelijev enotna in zelena od Boga. Ker je Ireneju število štiri že znano oziroma mu je na neki način samoumevno, lahko domnevamo, da je bila zbirka danes kanoničnih evangelijev znana že nekaj časa. To kaže na zelo živo izmenjavo in hiter sprejem raznolikih evangelijev ter tudi na hitro usidranje Marka, Mateja, Luka in Janeza. Nadaljnji dokaz za zbirko štirih evangelijev je tudi Tacijanova evangeljska harmonija *Diatessaron*, ki sloni prav na teh štirih spisih. Dejstvo je torej, da so se le-ti že zelo zgodaj, praktično od svojega nastanka dalje, ustalili v liturgičnem življenju Cerkve. Še pred uradnim definiranjem kanona so postali merilo za ostale spise. Bili so edini, ki so se lahko ponašali s takšno priznanostjo in sprejetostjo.

Začetno obdobje nastanka spisov in njihovega sprejemanja je bilo dokaj odprto ter fleksibilno. Ker uradno ni bilo še nič trdno določeno, so se poleg štirih evangelijev uporabljale tudi druge ustne in pisne tradicije. Najzgodnejše pričevanje za drugo pisno tradicijo, ki je bila v obtoku in sprejeta v določenih predelih, dobimo konec drugega oz. na začetku tretjega stoletja. To so bili judovsko-krščanski evangeliji, ki pa so danes izgubljeni. Klemen Aleksandrijski pozna Evangelij Hebrejcev in Evangelij Egipčanov. To sta dva izmed več izgubljenih evangelijev, ki so v zgodnji dobi krožili še kar nekaj časa. Največ informacij o njih dobimo od kasnejših cerkvenih očetov iz tretjega in četrtega stoletja. Evangelij Egipčanov je bil za kratek čas sprejet v Egiptu in so ga sprejemali, a je bil za časa Origena že zavržen. Evangelij Hebrejcev pa nikoli ni dobil statusa heretične knjige, toda kljub temu niti približno nikoli ni dosegel kanonične ravni. Tesno povezani z Evangelijem Hebrejcem sta bili še dve besedili: Evangelij Nazarencem, ki ga najbrž implicitno omenjata Origen in Hieronim, ter Evangelij Ebionitov, o katerem govori Epifanij. Omenjeni evangeliji pričajo o širši judovsko-krščanski tradiciji. Med cerkvenimi očeti so bili ti spisi na neki način tolerirani, vendar jih niso obravnavali na isti ravni kot kanonična

besedila, z zamrtjem judovsko-krščanskih skupin pa so utonili v pozabo.

V teku desetletij je predvsem od drugega stoletja dalje začela nastajati množica apokrifnih besedil, ki so krožila tako med pobožnimi krščanskimi skupnostmi kot tudi med različnimi sektami, ki so svoje nauke dopolnjevale z drugimi tradicijami. Večina spisov je bila že od začetka jasno zavržena, redke izjeme pa so nekaj časa še tolerirali, večinoma zgolj lokalno. Zanimiv je primer Petrovega evangelija (od katerega danes obstaja le še poročilo o trpljenju in vstajenju), o katerem poroča Evzebij v svoji Cerkveni zgodovini (*Historia Ecclesiastica*). Pravi, da je škof Serapion ob koncu drugega stoletja skupnosti v Rososu dovolil branje Petrovega evangelija, vendar je kasneje svoje dovoljenje umaknil, saj je izvedel, da ta spis uporabljajo heretične skupine doketistov. Ko je evangelij prebral, je zaključil, da je mestoma neskladen s pravilnim naukom, zato je svoje dovoljenje o uporabi preklical.

Spričo vse bolj razširjenih herezij se je zbirka štirih evangelijev zasidrala in trdno uveljavila v tretjem in četrtem stoletju. Kljub širokemu diapazonu poznane literature pa nobeden od apokrifnih evangelijev v nobenem trenutku ni zaslužil takega mesta in take razširjenosti, kot so ga imeli štirje kanonični evangeliji. Edini izmed ostalih, ki se je precej dolgo obdržal v uporabi in je na neki način predstavljal "grožnjo", je bil *Diatessaron*, evangeljska harmonija, ki je bila v uporabi v sirski cerkvi kar dolgo časa in so jo imeli za edini evangelij do 5. stoletja. Bolj kot razširjanje tradicije je namreč obstajala težnja k zmanjševanju oziroma poenotenju le-te.

EVANGELIJI: SKUŠNJAVA HARMONIZACIJE IN REDUKCIJE

Ko so se v drugem stoletju uveljavili štirje različni spisi, je prišlo do problema, kako gledati in razrešiti to raznolikost. Obstoj več evangelijev je predstavljal kamen spotike že od vsega začetka obstoja Cerkve. Čeprav

je evangelij zgolj eden in se je do sredine drugega stoletja govorilo le o *euangelion Iesou Xristou*, pa je le-ta zapisan v štirih različnih spisih. To dejstvo je postalo stalni vzrok za obtožbo Cerkve od zunaj, prav tako pa je begalo tudi nekatere zgodnje kristjane. V drugem stoletju je bil v svojih argumentih proti krščanstvu zelo glasen Kelzos, ki je kristjanom ravno na podlagi tega očital, da so spremenjali svoje sporočilo, da bi se laže izognili obtožbam. Zgolj eno avtoritativno besedilo bi v tistem času in seveda tudi kasneje olajšalo marsikaj. Zabilisale bi se nekonsistentnosti različnih sporočil, kar bi lahko utišalo mnoge nasprotnike, ki so ravno v bogastvu tradicije našli odlično strelivo za napad na Cerkev. Prav tako bi bilo olajšano tudi samo katehetsko delo in iniciacija v krščansko vero. Zelo presenetljivo je torej, da kljub vsem napadom in težavam Cerkev ni podlegla skušnjavi, da bi svoje sporočilo v štirih oblikah harmonizirala ali morda celo zreducirala na eno besedilo. Toda ta skušnjava je bila zelo realna. Težnja k harmonizaciji je bila velika in se je večkrat izrazila.

Do tretjega oziroma do četrtega stoletja, ko je bila tradicija do neke mere še fleksibilna, so bili evangeliji bolj spisi praktične narave. Kljub temu, da so jih uporabljali v liturgičnem življenju, na začetku še niso bili obravnavani kot sveti spisi in niso bili na enaki ravni kot starozavezna besedila, ki so bila pisma z veliko začetnico. Zato tudi niso bili nedotakljivi in nespremenljivi. To se kaže že v samem dejstvu, da sta Matej in Luka, ko sta pisala svoj evangelij, sprejela kot osnovo in nato tudi spreminjala Markov tekst. Nadalje pa so se med predajanjem malce spreminjali tudi evangeliji sami. Z željo, da bi se le-ti med seboj bolj skladali, so prepisovalci večkrat kako malenkost spremenili in tu in tam tudi kaj dodali. Antični kodeksi prinašajo različne variante istega evangelija, od katerih so nekatere očitno spremenjene zaradi tega, da bi se vzporedna mesta z drugimi evangeliji bolj ujemala. Toda te spremembe niso bile velike in bistverne. Posamezni evangeliji

niso doživeli nekakšne popolne preobrazbe, ki bi vodila do tega, da bi se njihove razlike popolnoma zameglile in izbrisale. *Tekst evangelijev je kljub vsem variacijam v zgodnji dobi najbolje ohranjeni tekst antike*. Svoboda v prepisovanju ni bila popolnoma arbitrarna oziroma samovoljna, sicer bi bilo sprememb gotovo več. Kljub vsemu imamo namreč danes še vedno na voljo štiri spise, ki izražajo štiri različne zorne kote, in ne štirih spisov, ki se razlikujejo le v malenkostih in besedišču.

Želja po usklajenosti različnih evangelijskih besedil je najbolj radikalno prišla na dan v enem samem besedilu, evangelijski harmoniji, ki je v eno koherentno besedilo združila Mateja, Marka, Luka in Janeza. Prva znana nam je že zgoraj omenjeni Diatessaron, ki jo je okoli 175 napisal Tacijan. To pa najbrž ni bil prvi poizkus združitve evangelijev, saj se je avtor verjetno zgledoval po harmoniji, ki jo je iz sinoptikov sestavil že njegov učitelj Justin Mučenec. Diatessaron je postal zelo razširjen na vzhodu. V sirski cerkvi je bil kot standardni evangelij v uporabi približno vse do leta 425. Glede na to, da obstaja več različnih sirskih variant besedila, je možno, da se je sirska cerkev najprej srečala z evangelijsko harmonijo in do petega stoletja ni imela posameznih evangelijev. Diatessaron je odličen pokazatelj razsežnosti težnje po harmonizaciji, poleg tega pa tudi nekakšen višek svobodnega spreminjanja evangelijskih sporočil. Tacijanovo delo ni le korenito poseglo v tekste priznanih štirih evangelijev, ampak je vsebovalo tudi drobce tradicije, ki jih danes ni več v novozaveznih spisih, vendar so bili prisotni v apokrifnih besedilih. To lahko pomeni, da so bila besedila zgodnjih kanoničnih evangelijev, ki jih je uporabljal Tacijan, drugačna od sedaj poznanih (in so se mestoma skladala z apokrifi), oziroma, da je Tacijan uporabljal tudi izvenkanonična besedila, čemur pa nihče ni nasprotoval. Diatessaron je bil nekakšen poizkus vseobsegajočega evangelija, ki bi bil po tej strani nadrejen štirim, s tega vidika parcialnim poročilom. Po tej strani je kritika raznolikosti evangelijev, ki

prihaja od znotraj in ne izven Cerkve. Vendar ta "popolni" evangelij ni preživel. Razen v sirskih skupnostih nikjer drugod ni bil sprejet za uporabo v liturgiji.

Druga skrajnost, ki se ji je morala upreti prva Cerkev, pa je bila skušnjava redukcije. Namesto združitve štirih besedil bi se dalo problem raznolikosti razrešiti tudi tako, da bi kot glavnega in normativnega sprejeli povsod zgolj enega izmed njih. Vendar takih poizkusov ni bilo veliko. Očiten primer je le Markion, ki je v svoj kanon sprejel zgolj okrnjen Lukov evangelij in deset Pavlovih pisem. Markion je začel zgodnjo herezijo, ki je popolnoma zavračala Staro zavezo. Njegova redukcija evangelijskih sporočil tako ne izvira v prvi vrsti iz samega problema raznolikosti, pač pa bolj iz zgrešenega pogleda na krščanstvo. Markion namreč ni jemal vseh štirih evangelijskih avtoritativnih in številčnost zanj ni bil osnovni problem. Kot edino pravo krščansko sporočilo je želel "restavrirati" Pavlov koncept evangelija in odrešenja, ki ga je pripeljal do skrajnosti. Popolnoma je pretrgal vse povezave z judovstvom in se osredotočil zgolj na Kristusovo novost brez njegove judovske podlage.

Zgodnja Cerkev se je torej v pestrih prvih stoletjih spretno izognila ideji o zgolj enem veljavnem evangeliju. V tretjem in četrtem stoletju se je zbirka štirih evangelijskih spisov trdno zasidrala. To, da so se ohranili štirje evangelijski spisi, nam pove, da so bili vsi štirje za Cerkev enako pomembni. Po drugi strani pa je trden dokaz za to, da raznolikost navsezadnje ni tako velika prepreka, da bi zaradi nje določen spis izključili. Zato tudi ostali izvenkanonični spisi niso bili nesprejeti zaradi svoje drugačnosti, ampak zaradi svoje neavtentičnosti.

PISMA, DRUGE ZVRSTI TER POPOLN KANON

Pred evangelijskimi zapisi so bila prva krščanska literatura pisma. Že sredi prvega stoletja so nastala prva Pavlova pisma (1. Tesaloničanom, Galačanom, Filipljanom,

Filemonu, 1. in 2. Korinčanom, Rimljanom), ki so najzgodnejši krščanski dokumenti. Pisma odsevajo konkretno situacijo določenih skupnosti in razpravljajo o posamičnih teoloških temah, ki jih je Pavel v določenem trenutku želel opisati. Ta pavlinski korpus se je širil tudi v kasnejših letih, po Pavlovi smrti. Medtem ko so strokovnjaki razdeljeni glede mnenja o avtorstvu Kol in 2 Tes, pa so pastoralna pisma (1 in 2 Timoteju, Titu) ter Ef bolj gotovo devteropavlinška pisma in so sad neznanih avtorjev, ki so želeli s pismi nadaljevati pavlinski duh. Najverjetneje so nastala med leti 70–100. Žal ne vemo točno, kaj se je dogajalo s pismi v začetnem obdobju. Sklepamo lahko, da so se zaradi praktičnega značaja prenašala med cerkvami ter da se je oblikovala neke vrste pavlinska šola, ki jih je urejala. Zgodaj poznavanje pisem izraža že Klement Rimski.

Pomembno vlogo pri oblikovanju zbirke Pavlovih pisem je najverjetneje igral prej omenjeni Markion, ki je sredi drugega stoletja oblikoval lasten kanon, v katerega je vključil deset pisem (Galačanom, 1. Korinčanom, 2. Korinčanom, Rimljanom, 1. Tesaloničanom, 2. Tesaloničanom, Efežanom, Kološanom, Filipljanom, Filemonu). Morda je dal Cerkev s tem zagon, da se je opredelila do pavlinskega korpusa, čeprav imamo o tem premalo dokazov. V vsakem primeru pa je sčasoma, v drugem stoletju, zbirka Pavlovih pisem postala razširjena (omenjata jih Ignacij Antiohijski in Polikarp), od začetka tretjega stoletja dalje pa lahko govorimo o relativno trdnem zasidranju zbirke trinajstih pisem. Za to nam od srede drugega do srede tretjega stoletja pričajo številni očetje. Tacijan, Irenej, Klemen Aleksandrijski, Tertulijan in Origen so priznavali in sprejemali skoraj vsa pisma. Vmes so se pojavljale še redke izjeme: Tacijan je zavračal 1. in 2. pismo Timoteju, Irenej in Klemen pa ne omenjata pisma Filemonu.

Zgodovina sprejemanja ostalih novozaveznih spisov pa je bolj burnega in raznolikega značaja. Le redke knjige so bile brez dvomov sprejete od začetka naprej. 1. Janezovo pismo

je bilo ena izmed prvih knjig, ki je poleg evangelijev in Pavlovih pisem postala sprejeta kot Pismo in nato uvrščena v kanon. Zgodaj se je razširilo tudi 1. Petrovo pismo, ki ga omenjajo številni zgodnji cerkveni očetje in nikoli ni bilo resno postavljeno pod vprašaj. Prav tako je bilo z Apostolskimi deli, ki jih prvi avtoritativno obravnava ter jih citira po imenu in dolžini že Irenej in so kmalu postala širše razširjena in sprejeta (Evzebij jih je umestil med sprejete knjige).

Ostale novozavezne knjige so večinoma doživljale mešan sprejem. O Judovem pismu, ki je bilo v drugem in tretjem stoletju že splošno uporabljano, se je začelo dvomiti v četrtem in petem stoletju, zaradi njegove uporabe 1. Henohove knjige (knjiga, ki je bila v prvem in drugem stoletju sprejeta kot sveti spis, kasneje pa je postala problematična in izvzeta iz kanona). Jakobovo pismo je bilo v začetnem obdobju večkrat postavljeno pod vprašaj zaradi nasprotja med njegovim naukom o veri in delih in Pavlovimi pismi. Evzebij je pismo štel med oporečne knjige, a pa se je vključenost v kanon široko razširila konec četrtega stoletja. Dvomi so se porajali tudi glede 2. Petrovega pisma, ki ga je Evzebij zavračal, saj je dvomil o njegovi avtentičnosti, temelje za sprejetost pa je postavil Atanazij. Drugo in tretje Janezovo pismo sta postali razširjeni pozno, šele v četrtem in petem stoletju.

Posebej zanimiva je bila zgodovina Pisma Hebrejcem in Knjige razodetja. Pismo Hebrejcem so oporekali predvsem zaradi njegovega avtorstva. Medtem ko je bilo na vzhodu kmalu sprejeto kot del pavlinskega korpusa, so na zahodu cerkveni očetje večkrat izražali dvome v njegovo avtentičnost. Dvome o avtorstvu knjige je omenjal že Evzebij (čeprav jo je sam vendarle pripisoval Pavlu), jasno pa so jih izrazili Origen in Tertulijan ter kasneje Avguštín in Hieronim (ki sta ga zaradi sprejetosti v kanon sicer sprejemala kot Pavlovo pismo), vendarle pa je s koncem četrtega stoletja knjiga postala del kanona tudi na zahodu.

Knjiga tazodetja pa je imela v številnih obdobjih mešan sprejem, predvsem na vzhodu. Medtem ko je bil prvi, ki je delo pripisal apostolu Janezu, Justin Mučenec in je to kasneje sprejemal Klement Aleksandrijski, ki je knjigo razumel kot del Pisma, pa se s tem niso vsi strinjali. Evzebij na primer poroča o tem, da nekateri knjigo sprejemajo in drugi zavračajo, Ciril Jeruzalemski pa jo popolnoma zavrača. Knjiga je bila splošneje sprejeta na zahodu v drugem in tretjem stoletju in morda na vzhodu v četrtem in petem stoletju, kar je razvidno iz ohranjenih spisov. Danes še vedno obstajajo nekatere vzhodne cerkve, ki knjigo zavračajo.

Celotni kanon Nove zaveze se je v celoti usidral v četrtem stoletju. Prvi besedo kanon v smislu "ekskluzivne liste avtoritativnih knjig" uporabi Atanazij leta 367 v svoji razpravi o nicejskem koncilu, kjer našteje vseh 27 knjig, ki jih danes poznamo kot Novo zavezo. To je prvi popoln spis, ki je z nekaj izjemami postal trden tako na vzhodu kot zahodu. Iz četrtega stoletja imamo sicer več znanih spisov svetih knjig, ki so bolj ali manj celoviti. Za tem se je pod vprašaj postavljalo predvsem še nekaj katoliških pisem, Pismo Hebrejcem in Knjiga razodetja, v nekaterih kasnejših listah kanona pa se včasih pojavljajo še drugi spisi (Hermov Pastir, Barnaba, Pavlova dela, 1. Klementovo pismo, 2. Klementovo pismo ...). Zgodnejše pričevanje pred četrtem stoletjem za kanon Nove zaveze nam ponuja zgolj tako imenovani Muratorijev fragment, ki vsebuje večino novozaveznih knjig in naj bi nastal že okoli leta 200, najverjetneje v Rimu. Glede na to, da je edini tako zgoden in dokaj popoln spis, je njegov obstoj presenetljiv.¹

KRITERIJI KANONIČNOSTI

Kriteriji za vključitev določene knjige v kanon so bili številni. Najpomembnejši so: apostolskost izvora v ožjem ali širšem smislu; ortodoksost; starost dokumenta; namenjenost celotni cerkvi – katoliškost; zgodovinska verjetnost vsebine; sprejetost v

Cerkvi; uporaba za javno učenje; skladnost s Staro zavezo; jasnost pomena; duhovnost vsebine ... Več kot očitno je seveda, da vsaka izmed novozaveznih knjig ne ustreza vsem enajstim zahtevam. Nekatera pisma imajo vprašljivo avtorstvo, druga so namenjena samo ozkim skupnostim in ne Cerkvi na splošno; za nekatere lahko sklepamo, da imajo precej pozen izvor.

Težko bi natančno rekli, kateri izmed kriterijev je bil najpomembnejši, posebej pa lahko izpostavimo tri. Prvi pomemben je bil kriterij izvora spisa in njegovega avtorstva. To se je najbolj očitno pokazalo pri predstavitvi pisma Hebrejcem in knjige Razodetja, katerih avtorstvo je bilo večkrat postavljeno pod vprašaj. Pomemben je tudi kriterij ortodoksnosti, pravega učenja. Poleg evangelijev (primer zavrženega Petrovega evangelija) pomen tega kriterija prihaja na dan tudi v pismih (Jak, Jud), kjer je bil pravilen nauk sem in tja postavljen pod vprašaj. Tretji pomemben kriterij, ki je tesno povezan s prvima dvema, pa je kriterij liturgične sprejetosti v cerkvah. Ko so se evangeliji in pisma zasidrali v liturgiji, ker so bili spoznani kot avtentični in pravoverni, je bila dolgotrajna liturgična sprejetost v cerkvah zadosten indikator za uraden sprejem določenega spisa v kanon.

SPISI NA DRUGI STRANI KANONA - APOKRIFI

Termin apokrifno izhaja iz grščine in pomeni "skrit", "skrivnost". Glede na zgodnjekrščanske spise termin lahko razumemo na dva načina. Najprej kot skrito razodetje, ki ni vključeno v splošno priznan korpus razodevajočih dokumentov, vendar ima v določenih skupinah večji pomen kot javno priznane knjige. V takem pomenu je termin uporabljal npr. Klement Aleksandrijski. Drugi pomen pa je bolj negativen in sporoča nepristnost in nezanesljivost. Gelazijev dekret, ki našteje vrsto apokrifnih spisov, jih z oznako apokrifno označi kot heretične in brez kakršnekoli avtoritete. Dandanes se obe

pojmovanji večkrat mešata med seboj, vendar je jasno, da gre pri enem ali drugem zgolj za vidik, s katerega pristopamo k določenemu besedilu. V vsakem primeru pa gre pri obeh za odnos do novozaveznega kanona; apokrifi sodijo v območje izven priznanega kanona Nove zaveze.

Besedila, ki so v začetnem obdobju še nihala na robu kanona, so prej ali slej, večinom pa s trdnim zasidranjem kanona postala zavrjena. Le redki spisi so se še v petem stoletju sem in tja umestili na listo kanoničnih besedil. Besedila, ki so bila poleg danes kanoničnih besedil kadarkoli umeščena na spisek svetih knjig, so bili nekateri spisi, ki jih danes umeščamo v kategorijo literature apostolskih očetov in redki spisi pod kategorijo apokrifov (Didache, Hermov Pjastir, Barnabovo pismo, 1. Klementovo pismo, 2. Klementovo pismo, Pavlova dela, Petrova apokalipsa ...). Vendar pa večina apokrifnih spisov niti ni bila nikoli sprejeta. Krožili so med različnimi sektami ali bili uporabljani tudi med pravovernimi kristjani. Veliko apokrifnih tradicij se je namreč razvilo kot sad pobožne domišljije, ki je poizkušala dopolniti vrzeli v novozaveznih zgodbah in so nastali na podlagi pobožnih spekulacij. Prevezemale in združevale so se predhodno ločene zgodbe, legende, pesmi in izreki, dodajali so se slikoviti opisi. Sčasoma, ko so spisi postali vedno bolj jasno zavrjeni, je njihova uporaba usihala. Nekateri so se popolnoma izgubili, drugi, popularnejši, pa so svoje tradicije, legende in predstave vtisnili v spomin, ki se je v tradiciji in literaturi ohranil do danes. Spisi, ki so nastali in se uporabljali zgolj ali večinoma v heretičnih skupinah, so se ohranjali skupaj z njimi in skupaj z njimi večinoma tudi zamrli.

Pomemben spisek, ki našteva apokrifna dela, vsebuje Gelazijev dekret (*Decretum Gelasianum*), ki je najverjetneje nastal v šestem stoletju, povsem možno pa je, da vsebuje zgodnejši material. Tradicionalno so ga pripisovali škofu Gelaziju I., ki je služboval v Rimu v letih 492–496. V petem poglavju dekreta je naštetih kar 61 naslovov apokrifnih

del. V spisku se pojavijo patristična dela, Hermov Pastir, Psevdoklementine in nekateri starozavezni apokrifi ... Brez teh spisov dekret vsebuje 28 naslovov novozaveznih apokrifov. Nekateri so nam danes poznani, drugi popolnoma neznani.

BIBLIOGRAFIJA

Aland, Barbara. *The earliest gospels: the origins and transmission of the earliest Christian Gospels; the contribution of the Chester Beatty Gospel Codex P45*. London – New York: T&T Clark International, 2004.

Buttrick, George Arthur. *The Interpreter's dictionary of the Bible*. Nashville: Abingdon, 1962-1976.

Elliot, J. K.. *The Apocryphal New testament (A Collection of Apocryphal Christian Literature in an English Translation)*. Oxford: Clarendon Press, 2005.

Freedman, David Noel, Gary A. Herion in Astrid B. Beck. *The Anchor Bible Dictionary*. New York: Doubleday, 1992.

Green, Joel B., Scott McKnight in I. Howard Marshall. *Dictionary of Jesus and the Gospels*. Downers Grove (Illinois): InterVarsityPress, 1992.

Hahneman, Geoffrey Mark. *The Muratorian fragment and the development of the canon*. Oxford: Clarendon Press, 1992.

Hawrhorne, Gerald F., Ralph P. Martin in Daniel G. Reid. *Dictionary of Paul and his letters*. Downers Grove (Illinois) – Leicester: InterVarsityPress, 1993.

Klauck, Hans-Josef. *Apocryphal Gospels (an Introduction)*. London – New York: T&T Clark International, 2003.

Koester, Helmut. *Ancient Christian Gospels (Their History and Development)*. London: SCM Press, 1990.

Lapham, Fred. *An Introduction to the New Testament Apocrypha*. London – New York: T&T Clark International, 2003.

Markschies, Christoph. *Gnosis: an introduction*. London – New York: T&T Clark, 2003.

Robinson, James M.. *The Coptic Gnostic Library : a complete edition of the Nag Hammadi codices*. Leiden: Brill, 2000.

Robinson, James M.. *The Nag Hammadi Library in English*. Leiden: Brill, 1977.

Ralph, Martin, in Peter H. Davids. *Dictionary of the later New Testament & its developments*. Downers Grove (Illinois): InterVarsityPress, 1997.

Valantasis, Richard. *The belief net guide to Gnosticism and other vanished Christianities*. New York: Three leaves, Doubleday, 2006.

-
1. Splošno soglasje je, da je fragment zgođen. Ker pa gre v nasprotju z drugimi spiski, ki izpričujejo obstoj kanona in segajo v četrto stoletje, za edino zgodnjo izjemo, nekateri sklepajo, da je v resnici nastal kasneje.